ב־1943 נערך בסוריה מיפקד אוכלוסין, בו נימנו 11 אלף יהודים בדמ־
שק, 17 אלף יהודים בחלב ו־1,500־2,000 יהודים בעיר קאמישלי שבגבול
סוריה־תורכיה. באותה תקופה נחשבו רק 5% מיהודי דמשק לאמידים: 15%
היו בני מעמד הביניים, והיתרה – בני שכבה בורגנית־זעירה ונזקקים.
רוב היהודים התפרנסו ממלאכות מסורתיות. יוסף סקל סיפר בוכרד־
נותיה: "לפני שהביאו נחושת לרובע, התפרנסו בחרושת. היו מייצרים
מתנות: ואזות (אגרטלים), טסים (מגשים) וכל מיני מתנות לייצוא. על
פי רוב קנו את זה האירופים, והאנגלים הם ששיווקו את המוצרים האלה
למצרים. לפני המלחמה (מלחמת העולם הראשונה – א.ל) פיתחו את ענף
הנחושת, והוא תפס מקום חשוב בכלכלתה של הקהילה בדמשק.
"אחר כך היו בעלי המאפיות, הספרים, הקצבים, ואלה חיו ברובע
התפרנסו זה מזה. הרוכלים היהודים היו הולכים לכפרים הערביים ומוכ־
רים שם את מרכולתם וחוזרים הביתה; היו יוצאים ביום ראשון בשבוע
וחוזרים בימי חמישי, והיו מביאים תרנגולות וביצים וכל מה שנתנו להם
הכפריים במקום הסחורה".
בשנות ה־40 הגיעו ארצה בדרך היבשה אלפי מעפילים מסוריה, בעיקר
מטעמים ציוניים. הללו איבדו כמעט את כל רכושם, שכן העלייה היתה
בלתי חוקית, בשל המגבלות על כניסת יהודים לארץ ישראל, ולכן גם
ההכנות לקראתה חייבות להיעשות בחשאי. האפשרות להעביר ארצה רכוש
היתה, כמובן, מוגבלת מאוד: לא ניתן להבריח רהיטים, שטיחים או ספרים
בלילה חשוך בשבילי הגליל העליון, בינות לפטרולים הבריטיים.
יהודי שעמד לעלות ארצה, יכול היה רק למכור את נכסיו בטענה שהוא
מהגר למדינה אחרת, ולקוות שלא יידרש להציג הוכחות ליעדו המתוכ־
נן. יש גם לזכור, כי מכירה כזו מבוצעת בדרך כלל בלחץ של זמן, במיוחד
כאשר מדובר בהעפלה שאינה מתוכננת חודשים רבים מראש, ולפי־
כך קשה להשיג את התמורה המירבית וההולמת. במקביל, יש לציין, שרוב
העולים היו עניים, ומכאן שלא איבדו רכוש רב במיוחד בעת עלייתם –
אם כי, כמובן, אין לזלזל גם ברכוש זה.
מצבם של יהודי סוריה השתנה בצורה חריפה לקראת הקמת מדינת
ישראל. הם יכלו לחוש את הפורענות המשמשת ובאה עליהם מיד לא־
חר שהחליטה העצרת הכללית של האו"ם על חלוקת ארץ ישראל. כשב־
1 בדצמבר 1947 התחולל פוגרום בעיר חלב. יהודים נפצעו, בתי כנסת
הועלו באש, רכוש יהודי נבזז.

השלום נראה רחוק

השבוע נכנסו שיחות השלום בין ישראל לסוריה להקפאה עמוקה. אך בשאלה יופשרו, תעמוד שאלת רכוש יהודי סוריה על הפרק

איתמר לוין, עמ' 74־75

הוחרמו, הופקעו ונבזזו

עם פרוץ מלחמת העצמאות בישראל, הוכרזו יהודי סוריה כאויבי המדינה. מאז הם סבלו מפוגרומים, מהתנכלויות ומהגבלות כלכליות. הם הגיעו לארץ בדרכים לא דרכים, ואת רכושם השאירו בלית ברירה בסוריה. להלן חומר למחשבה ולמיקוח לאהוד ברק, אם וכאשר יתחדשו השיחות עם הסורים

באותו חודש לבשו הרדיפות אופי רשמי וגלוי, והם החלו בגל פיטורים
של עובדים יהודים מן השירות הציבורי. ב־22 בדצמבר הודיעה הממשלה,
כי יהודים אינם רשאים למכור את רכושם – נדל"ן ומטלטלין כאחד. המשמ־
עות היתה ברורה: מי שינסה לצאת מסוריה – יאבד את כל רכושו. אלא
שאפילו מי שהיה מוכן לוותר על כל רכושו, מצא את עצמו כלוא בתוך
גבולות המדינה. בינואר 1948 הודיע שר הפנים, שכל יהודי המבקש לנ־
סוע ללבנון – חייב לקבל אישור מיוחד. הללו, כמובן, ניתנו רק במשורה.

גלובס השבוע
יום חמישי–שישי ; כ"ד באדר ב' תש"ס ; 30–31 במארס 2000

במארס 1950 קיבל המוסד לעלייה דיווח מדמשק על המצב: "כל הר־
כוש דלא ניידי, קרקעות ודברים מוקמים (בניינים – א.ל) הנמצאים בסו־
ריה ושייכים ליהודים, המושכנים או נמצאים בידי בתי המשפט, ובעלי
איזה שהוא אישור שהרווחים הם ליהודים – אינם יכולים, הרות לצו
אדמיניסטרטיבי, להימכר, לשנות הרישום, להיהפך לכסף או להיות מוע־
ברים. כל הכסף שבא מפרעון חובות נמצא בבנקים רשמיים (בנק סוריה
ולבנון, חברה אלג'ירית, הבנק הלאומי למסחר ותעשייה) ומוקפא, ואין
כל אפשרות העברה.
"כל הסכומים המושלשים (מופקדים – א.ל) במשרדי הרצאה לפועל
למטרות תשלום לאחר משפטים שנתקבלו על ידי יהודים (כלומר: שהופ־
קרו לטובת יהודים שזכו במשפטים – א.ל) – הוקפאו. כל הסכומים שקר־
פת הממשלה חייבת לפרסים יהודים, פרט לפיצויים ופנסיות – מוקפ־
אים. כל הרכוש המוקפא יכול להשתחרר לתשלום סכומים המגיעים
לאדמיניסטרציה בצורת מיסים שונים".
אם בכלל היו שינויים לאורך השנים, הם היו לרעה. בינואר 1956 דיווח
ראש משרד העלייה של הסוכנות באיסטנבול, יצחק פסל, לראש מחלקת
העלייה, שלמה זלמן שרגאי, על הגעתן לעיר התורכית איסקנדרון של
עשר משפחות יהודיות מסוריה. מדובר היה ביהודים אזרחי איראן, שהת־
גוררו בסוריה ואשר נצטוו לעזוב את המדינה תוך 24 שעות. "הנ"ל השאי־
רו את כל רכושם שם ועושים עתה מאמצים לקבל אותו בהיותם נתינים
זרים", דיווח פסל. "הבאים מסרו לי שבימים האחרונים אספו מכל היהודים
את תעודות הזהות והחזירום לאחר שהוטבע בתעודה קו אדום".
בחודש מארס דיווח פסל: "השלטונות עומדים לבצע ריכוז היהודים
בגטאות ואף החלו לעשות זאת באחת מערי סוריה. הקהילה ורבניה מת־
ריעים ומזעיקים עזרה על מנת שיוכלו לעזוב את המדינה, דבר שהינו
אפשרי כיום לאחר תשלום 500 לירות סוריות תמורת דרכון ו־500 לי־
רות סוריות כופר מהצבא. כמובן שלא רבים הם היכולים בכוחות עצמם
לשלם סכומים כאלה עבור כל נפש".
באוקטובר כבר לא יכלו היהודים לקבל דרכונים אפילו בתשלום. שמו־
עות וזועה החלו נפוצות בקרב הקהילה, ובניה החלו לחשוש מפני "משמ־
השמרה נגרם". בעיירה קאמישלי שבצפון המדינה לא התירו השלטונות
ליהודים לצאת לאדמותיהם על מנת לעבדן, ובכך כמובן נגדע מקור
פרנסתם. ואילו בדמשק סבלו היהודים מהתנכלויות ועלילות, כגון טע־
נות כאילו הם מנסים לרכוש נשק. "בכל מקרה שמי שהוא מצליח לעבור
ללבנון, נעשה הגמול על ידי השלטונות לגבי שכניו וקרוביו, דבר המו־
ניעם מכל תווה או יוזמה עצמאית".

אמנון שמוש: כל הכתבים

כל כתבי אמנון שמוש (71) החלו לצאת לאור בהוצאת אביב (בניהולם של **אשר ביתן ויואב ברש**) והם יופיעו בקצב של שני כרכים בשנה. בשני הראשונים, 'סיפורים מוקדמים' ו'סיפורים מאוחרים', מאוגדים שמונים הסיפורים שכתב. בכרכים הבאים יופיעו כל הרומאנים שלו, לרבות 'מישל עזרא ספרא ובניו', שירים ומחקרים. שמוש: "רציתי לערוך את כתבי בעצמי, כל עוד כוחותי עימי. לא הוספתי מלה, אבל מחקתי הרבה. אני רואה לנגד עיני את סוף הדרך, אך בעין טובה וברוח טובה ובידיעה שאני לא רק עורך וסוגר אלא גם מוסיף וכותב. העיסוק בספרות נותן לי אפשרות למלא את עולמי וליצור ולהתבטא עד יומי האחרון".

שמוש החל את דרכו הספרותית בכתיבת סיפורים. קובץ סיפוריו הראשון, 'אחותי כלה', הופיע במסדה ב־73'. מאז כתב בז'אנרים שונים, ביניהם תסריטאות ופובליציסטיקה, אך שמר אמונים לאהבתו הראשונה: "אני עדיין אוהב מאוד את הסיפור הקצר. אפילו במהלך כתיבת רומאן אני עושה הפסקות לכתיבת סיפורים. סיפור הוא יצירה שמסתיימת, מתפרסמת ונותנת היזון חוזר מהיר, שאני זקוק לו כיוצר. רומאן דורש אורך נשימה".

שמוש. רומאן חדש

בימים אלה הוא עסוק בהגהות אחרונות לרומאן חדש, 'דרך ארץ המשי', שעוסק בקהילות יהודי נוכרה וחאלב ומתחיל בשנת 1400. "באמצעותו אני מתרחק, גיאוגרפית והיסטורית, כדי להסתכל על העם היהודי ועל החברה הישראלית הרב־תרבותית מפרספקטיבה. סיגנונית וצורנית, אני מחפש כל הזמן אתגרים חדשים, אך נושאית אני עסוק בעיקר במיפגש התרבויות בארץ שלנו. בכל מקום תרבויות נפגשות, מתחככות ומתנגשות זו בזו. הנבונות מצליחות להפיק מחיכוך זה הפרייה, אחרות מוציאות ממנו שפיכות דמים".

י' באדר ב' תש"ס 17.3.2000 | ידיעות אחרונות